

روابط نظامی ایران و انگلیس پس از کودتا ۲۸ مرداد

۶ خرداد ۱۳۹۶ ساعت ۱۲:۱۷

خرید ۸۰۰ تانک و یا فروش ۲ فروند هاورگرافت به ظرفیت ۵۰ تن و با سرعت ۷۰ گره دریایی و نیز ۴ کشتی جنگی در کنار یک کشتی جنگی بزرگ ۲۳۰۰ تنی، از جمله قراردادهای نظامی ایران و انگلیس بود.

کافه تاریخ- مقالات

کودتای ۲۸ مرداد ۱۳۳۲، آغازگر فصل جدیدی در روابط رژیم پهلوی با کشورهای خارجی بود. این کودتا ضمن آنکه بازیگران جدیدی چون آمریکا را وارد صحنه سیاسی کشور نمود، روابط رژیم با بازیگران قدیمی چون انگلیس را نیز با تغییر و تحولاتی مواجه ساخت. رابطه رژیم با انگلیس رابطهای درازمدت بود که ریشه در ابعاد مختلفی چون مسائل سیاسی، اقتصادی و نظامی داشت. با کودتای ۲۸ مرداد، علاوه بر تغییر ابعاد سیاسی و اقتصادی، روابط نظامی و امنیتی دو کشور نیز با تغییر و تحولاتی روبرو میگردد که در ادامه این نوشته کوتاه مورد بررسی و توجه قرار میگیرد.

روابط انگلیس و رژیم پهلوی قبل از کودتا

انگلیس یکی از بازیگران عمده و قدیمی در صحنه سیاست خارجی ایران محسوب میشود. این کشور نفوذ و سیطره خود را از دوره قاجار شدت بیشتری بخشیده و توانست در دولتهای پهلوی نیز در زمینههای مختلف سیاسی، اقتصادی و نظامی از سایر رقبا پیشی گیرد. نقش این کشور در تحولات سیاسی و نظامی محمدرضا شاه پهلوی نیز غالب و شاخص بود. این کشور تا قبل از کودتا روابط و نفوذ زیادی بر شاه و دربار داشت؛ اما این سیطره بعد از ملی شدن صنعت نفت و عدم موفقیت در الغای قانون ملی شدن نفت، دچار تیرهگی گردید. با این حال بعد از کودتا، این کشور مجدداً جهت گسترش نفوذ خود در ابعاد مختلف به خصوص در زمینه نظامی و امنیتی را آغاز نمود.

روابط نظامی و امنیتی انگلیس و رژیم پهلوی بعد از کودتای ۲۸ مرداد ۱۳۳۲

انگلیس بعد از کودتای ۲۸ مرداد، تلاش کرد مناسبات سیاسی و نظامی خود را مجدداً از سر گیرد. از این رو این روابط در ابعاد مختلف و به خصوص در زمینه امنیتی و نظامی از سر گرفته میشود. مهمتر از هر چیز در نفوذ گسترده و تاریخی انگلستان در

ایران، می بایست به «همکاریهای نظامی و امنیتی دو کشور در چهارچوب پیمان بغداد که بعد از خروج عراق از این پیمان، سنتو یا مرکزی نامیده میشد» اشاره کرد. ۱

ایده اولیه پیمان سنتو (بغداد) توسط انگلیس مطرح گردید. این پیمان با حضور کشورهای چینی و ترکیه تشکیل شد و ایران، پاکستان و بریتانیا نیز بعدها به آن پیوستند. البته این پیمان با خروج عراق به پیمان سنتو شهرت یافت. پیمان سنتو با هدف اصلی و نهایی ایجاد حلقه دفاعی خاورمیانه در برابر شوروی شکل گرفت. عضویت ایران در این پیمان پیروزی دیگری برای انگلیس، در کنار کودتای ۲۸ مرداد محسوب میشد. زیرا حضور ایران به عنوان کشوری استراتژیک در این پیمان میتواند سد دفاعی محکمی در برابر نفوذ کمونیسم و نیز حفظ منافع انگلیس در خاورمیانه باشد. عضویت در پیمان سنتو همچنین باعث شد تا ایران بتواند نقش فعالتری در همکاری نظامی با غرب اتخاذ نماید.

گذشته از این شاه «با توجه به عضویت در سنتو خریدهای بزرگی مخصوصاً در بخش تسلیحاتی نیروی دریایی و تانک و دستگاههای سیستم هوایی از انگلستان نمود و افسران و واحدهای ایرانی در این قسمتها در انگلیس تعلیم میدیدند.»^۲ این رابطه در درازمدت سود هنگفتی نصیب انگلیس نمود. موافقتنامه حمل و نقل هوایی در اردیبهشت ماه سال ۱۳۳۸ و افزایش حجم مبادلات ایران و انگلیس از دیگر وقایع و اقداماتی بود که به تداوم سلطه بریتانیا در ایران کمک می کرد. در واقع روابط نظامی انگلیس و رژیم پهلوی بعد از کودتا تا اواخر دهه ۴۰ شمسی را میتوان روابطی گسترده دانست؛ اما در اواخر دهه ۴۰ بتدریج روابط نظامی دو کشور متأثر از اتفاقاتی همچون خروج نیروهای انگلیسی از خلیج فارس تا حدودی تغییر میکند.

روابط رژیم پهلوی و انگلیس در اواخر دهه ۴۰ شمسی

انگلیس در اواخر دهه ۴۰ اعلام نمود که قصد خروج ناوگان های خود از منطقه خلیج فارس را دارد. این تصمیم به دنبال مشکلات داخلی این کشور و هزینههای بالای حضور نظامی در منطقه گرفته شد. بدین ترتیب مهمترین تغییر روابط نظامی و امنیتی دو کشور با خروج نیروهای انگلیسی روی میدهد. با خروج انگلیس از منطقه، شاه خلأ امنیت و بروز تهدیدات بالقوه را احساس نمود. همین موضوع باعث هراس شاه و در نتیجه گسترش روابط نظامی با کشورهای غربی گردید. در این رابطه انگلیس علیرغم خروج نیروهای خود همچنان یکی از فروشندگان و شرکای اصلی ایران در عرصه نظامی باقی ماند. البته سیاستمداران این کشور از تأمین تقاضاهای تسلیحاتی ایران پرهیز میکردند. ۴ بخشی از این موضوع به اشتباهی سیریناپذیر شاه در این زمینه و نیز برنامههای بلندپروازانه او بازمیگشت. با این حال علیرغم مخالفت انگلیس با برخی از برنامههای نظامی شاه، روابط نظامی دو کشور تا زمان انقلاب از سطح مطلوبی برخوردار بود. انگلیس با آنکه در مواردی همچون معامله پایاپای ۵۰۰ میلیون لیره نفت ظرف ده سال با تجهیزات نظامی برای ساختن تانک مخالفت نمود؛ اما با قراردادهایی همچون قرارداد خرید ۸۰۰ تانک و یا فروش ۲ فروند هاورگرافت به ظرفیت ۵۰ تن و با سرعت ۷۰ گره دریایی و نیز ۴ کشتی جنگی در کنار یک کشتی جنگی بزرگ ۲۳۰۰ تنی موافقت کرد. علاوه بر این خروج نیروهای انگلیسی باعث مطرح شدن دکترین نیکسون و نقش ژاندارمی ایران در منطقه گردید. واگذاری این نقش به ایران باعث شد تا شاه به تسلیح ارتش و خرید بیشتر تجهیزات نظامی مبادرت نماید. این خریدها عمدتاً و

همچنان از سوی انگلیس و البته آمریکا و اسرائیل صورت می‌گرفت. این خریدها که گاه با جنجال زیاد صورت می‌گرفت، شامل خرید گزاف و بالاتر از قیمت متعارف بود. روابط نظامی ایران و انگلیس تنها به خرید و فروش محدود نمیشد؛ بلکه شامل دیکته کردن پیشنهادات مورد نظر این کشور جهت تعیین نوع سلاح و نیز کشور فروشنده هم می‌گشت. فردوست از افراد و دوستان نزدیک به شاه در این رابطه می‌گوید: «اگر (شاه) با نوع سلاح موافق بود و شرکت و کشور تأمین کننده جزء لیست مورد نظرش بود که آمریکائیه‌ها و انگلیسها دیکته می‌کردند، سفارش را تصویب میکرد و تهیه کننده طوفانیان بود...»^۶

بدین ترتیب در ارزیابی نهایی پیرامون روابط نظامی و امنیتی انگلیس و رژیم شاه بعد از کودتای ۲۸ مرداد میتوان نتیجه گرفت که این روابط در سطح بالایی شامل خرید و فروش انواع تسلیحات نظامی بود. شاه در ازای فروش نفت به انگلیس، تلاش میکرد در معاملهای پایاپای به خرید تسلیحات بپردازد. این روند علیرغم خروج نیروهای انگلیسی از منطقه خلیج فارس، تا پیروزی انقلاب تداوم داشت و این کشور در کنار آمریکا و اسرائیل یکی از کشورهای مهم در تأمین سلاح و تجهیزات نظامی رژیم پهلوی بود.

فهرست منابع

۱. علیرضا ازغندی، روابط خارجی ایران (۱۳۲۰-۱۳۵۷) تهران: نشر قومس، ۱۳۸۴، چاپ ششم، ص ۲۴۶

۲. سیدجلال‌الدین مدنی، تاریخ سیاسی معاصر ایران، قم: دفتر انتشارات اسلامی، ۱۳۹۱، چاپ هفدهم، ص ۲۳۵

۳. منوچهر محمدی، مروری بر سیاست خارجی ایران دوران پهلوی، تهران، نشر دادگستر، ۱۳۸۴، ص ۱۱۲

۴. ازغندی، همان. ص ۴۲۸

۵. ازغندی، همان. ص ۴۳۰

۶. حسین فردوست، ظهور و سقوط سلطنت پهلوی، ج ۱: خاطرات ارتشبد سابق حسین فردوست، تهران: اطلاعات، ۱۳۶۹، ص

۲۱۹-۲۲۰.

آدرس مطلب :

<https://www.cafetari.kh.com/news/۳۵۸۸۳/روابط-نظامی-ایران-انگلیس-کودتا-۲۸-مرداد>